

**СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНА ДИДАКТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ
ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ
ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ**

А. У статті розглядається процес навчання у вищому технічному навчальному закладі як цілеспрямована суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача і студентів, в ході якої за сучасними технологіями співробітництва на основі діалогу з урахуванням виділених параметрів розв'язуються основні завдання освіти, виховання і загального розвитку й самореалізації особистості студента.

Ключові слова: *дидактична взаємодія, продуктивні методи взаємодії, діалог, співробітництво, пізнавальна діяльність.*

Сергей Рендюк. Субъект-субъектное дидактическое взаимодействие преподавателей и студентов в учебно-воспитательном процессе технических университетов.

А. В статье рассматривается процесс обучения в высшем техническом учебном заведении как целенаправленное субъект-субъектное взаимодействие преподавателя и студентов, в ходе которой по современным технологиям сотрудничества на основе диалога с учетом выделенных параметров решаются основные задачи образования, воспитания и общего развития и самореализации личности студента.

Ключевые слова: *дидактическое взаимодействие, продуктивные методы взаимодействия, диалог, сотрудничество, познавательная деятельность.*

Постановка проблеми. В умовах сучасних освітніх трансформацій суть навчально-виховного процесу в педагогічній теорії та практиці розглядають як організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії його учасників, спрямованої на

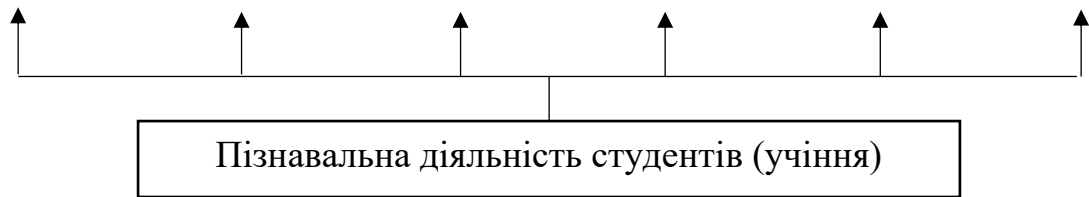
узгодження зовнішніх впливів з внутрішніми властивостями особистості, що забезпечує зміни у її свідомості, поведінці, сприяє розвитку її пізнавальної діяльності. У Законі України «Про вищу освіту» зазначено, що «якість освітньої діяльності – це такий рівень організації навчального процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань» [1]. Така інтерпретація відповідає сучасній освітній парадигмі, новим концептуальним підходам – гуманістичній, конструктивістській, особистісно зорієнтованій педагогічній ідеології. За умов організації навчального процесу як взаємодії рівноправних суб'єктів, змінюються функції викладача і студента у вищій школі. На противагу традиційному домінуванню над пізнавальною діяльністю студентів викладач виконує опосередковану роль у їх навчанні і вихованні, сприймає та ставиться до кожного студента як суб'єкта саморозвитку, сприяє та підтримує їх у професійному та особистісному самовизначенні.

Аналіз досліджень і публікацій. У працях видатних українських педагогів Г. Ващенко, А. Макаренка, В. Сухомлинського розкрито основні ідеї організації конструктивної педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі. Проблема взаємодії викладачів і студентів розроблялася в педагогіці як педагогічне спілкування (О. Бодальов, В. Кан-Калик, І. Зимня, С. Кондратьєва та інші), як істотна характеристика педагогічного процесу (В. Сластьонін); як сукупність педагогічних ситуацій (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та інші). Деякі аспекти цих процесів особистісно-діяльнісного підходу до навчання аналізували Є. Бондаревська, І. Бех, В. Рибалка, В. Серіков, О. Орлов, І. Якіманська, а у контексті навчального співробітництва досліджували В. Дьяченко, О. Захаренко Х. Лійметс, В. Ляудіс, А. Маркова, О. Петровський, Д. Фельдштейн [2, с. 3–4].

Мета статті полягає у дослідженні організації цілеспрямованої суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів як важливої дидактичної умови розвитку їх пізнавальної діяльності в ході навчально-виховного процесу.

Викладення основного матеріалу. Основним завданням навчального процесу (від лат. *"procesus"* - просування вперед) у вищій школі є цілеспрямована і планомірна підготовка майбутніх фахівців різного профілю до творчої життєдіяльності у сучасному суспільстві. Навчальний процес у вищому навчальному закладі – це система організації навчально-виховної діяльності, в основу якої покладено органічну єдність і взаємозв'язок викладання (діяльність викладача) і учіння (діяльність студента), спрямованих на досягнення цілей навчання, розвитку особистості студента, його підготовки до професійної діяльності. За висловом відомого дидакта, академіка Ю.К. Бабанського: «Процес навчання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у ході якої розв'язуються завдання освіти, виховання і загального розвитку особистості» [3]. Єдність викладання і учіння є об'єктивною характеристикою навчального процесу, де одночасно беруть участь два діючі суб'єкти: викладач, діяльність якого спрямована на управління пізнавальною діяльністю студента на основі врахування об'єктивних і суб'єктивних закономірностей, принципів, методів, організаційних форм і засобів навчання, та студенти, які в процесі учіння засвоюють знання, уміння та навички, регламентовані навчальними планами та програмами [4].

Центральною ланкою процесу навчання є дидактична взаємодія, під якою ми розуміємо безпосередню взаємодію викладача і студентів у процесі навчання, яка реалізується за допомогою спільних дій і характеризується впливом один на одного. Тому в сучасних умовах демократизації та гуманізації вищої освіти актуальним є розвиток ціннісного ставлення один до одного суб'єктів навчального процесу, що передбачає не нав'язування у свідомість студента чого-небудь, а створення умов для прояву позитивних особистісних начал природним шляхом, виконувати спонукально-спрямовуючу та просвітницьку функції, які полягають у тому, щоб дати людині передумови і допомогти знайти шляхи ними скористатися. Це є перш за все, партнерство студентів і викладачів, коли кожен з них розглядається як самостійний партнер у спільному процесі формування високопрофесійного фахівця. Також необхідною умовою підготовки студентів до взаємодії є набуття ними досвіду, який у майбутньому стане засобом їх професійної взаємодії з колегами. Цей досвід набувається в результаті встановлення співробітництва між учасниками навчально-виховного процесу, а також участю студентів у різних видах навчальної діяльності. Співробітництво між учасниками навчального процесу сприяє формуванню у майбутніх випускників адекватної самооцінки. Ефективність взаємодії знаходиться у прямій залежності від уміння викладача встановлювати стосунки, які ґрунтуються на взаємній довірі та повазі [5, с. 243].

У пізнавальній діяльності зусилля студентів спрямовані на взаємодію з науковою інформацією, насамперед реальними предметами, явищами, що відображає ця інформація. Спрямованість їх пізнавальної активності залежить значною мірою від відповідності цих об'єктів їх потребам та інтересам. Тому

особистість усвідомлює той зміст, що набуває особистісного сенсу для неї. У навчальній діяльності студенти оволодівають науковими, професійними знаннями, що відомі й поширені в суспільній практиці. Проте вони відкривають їх для себе, самостійно структурують, інтерпретують на підставі власного досвіду. Крім цього, пізнання є індивідуальним процесом, хоча студенти можуть застосовувати однакові розумові дії, пізнавальні стратегії й оволодівати загально визнаною і відомою інформацією. Індивідуальний шлях пізнання пояснюють своєрідністю сприймання та інтерпретації реальності кожною особистістю, що залежить від соціокультурних умов її розвитку, набутих знань, життєвого досвіду, а також сформованих потреб та інтересів. На своєрідність пізнання впливає індивідуальний стиль мислення кожного студента, що визначається особливостями пізнавальних здібностей, інтелекту, рівнем розумового розвитку [2, с. 5].

Суб'єктні характеристики студента у навчальному процесі визначаються внаслідок усвідомлення свого ставлення до інших, а також самого себе у стосунках з іншими, в результаті чого формується власна самооцінка. Саме у міжособистісній взаємодії з викладачами та студентами особистість може самореалізовуватися, самовиражатися, саморозвиватися, інтеріоризувати соціальні норми й наукові ідеї. Також для розвитку студента неабияке значення має організація різних видів пізнавальної діяльності, в якій він вступає у різні форми міжособистісної взаємодії з іншими суб'єктами навчальної діяльності і займає власну активну позицію. У різноманітних своїх діях особистість не лише розкривається й проявляє своє «Я», але й формується та самовизначається. Науковці зазначають, що сутність особистості виявляється у її поведінці, вчинках, стосунках з іншими у процесі діяльності [6, с. 165]. Зазначені суб'єктні характеристики пізнавальної діяльності студентів дають можливість визначити умови, за яких вони стають активними суб'єктами навчального процесу у вищій школі. Дотримання викладачем цих умов у процесі організації дидактичної взаємодії зі студентами, створює їм

простір для творчого вияву і розвитку суб'єктної позиції у навчанні. Таким чином, викладач скеровує студентів до:

- визначення мети пізнавальної діяльності, завдань кожного її етапу як усвідомлення конкретних результатів, які прагне досягнути особистість;
- самостійної інтерпретації наукової інформації, нових фактів на підставі набутого досвіду, власних спостережень, що дає змогу усвідомлювати сенс наукових понять, теорій;
- свідомого застосування концептуальних підходів, когнітивних стратегій, мисленнєвих операцій для вироблення розуміння наукових понять, положень, умінь виконання навчальних і професійних завдань;
- налагодження зв'язку між науковою інформацією, навчальним змістом й особистісними потребами, інтересами, цінностями, виокремлення у цьому змісті тих ідей, що сприяють розвитку внутрішнього світу;
- самостійного обдуманого вибору проблем для обговорення або практичного вирішення, змісту, способів виконання різноманітних видів навчально-пізнавальної, практичної діяльності;
- аналізу власного процесу пізнавальної або практичної діяльності, мотивів вибору певних дій, рішень, особистого ставлення до процесу;
- саморегуляції пізнавальної діяльності як систематичного узгодження одержаних результатів поставленій меті і завданням, зіставлення вражень, емоцій з попередніми очікуваннями, внесення корективів у подальшу організацію діяльності та поведінки;
- взаємообміну власними думками, толерантного ставлення до ідей іншого, аргументації власної позиції з підтвердженням цінності іншої думки [2, с. 6].

Ці умови організації пізнавальної діяльності у сучасній системі освіти властиві провідному типу дидактичної взаємодії, яка спрямована на розвиток особистості унаслідок надання їй можливості відповідати за власний процес навчання, розвивати свої пізнавальні, професійні, освітні інтереси, а також забезпечують вмотивованість і цілеспрямованість своєї пізнавальної

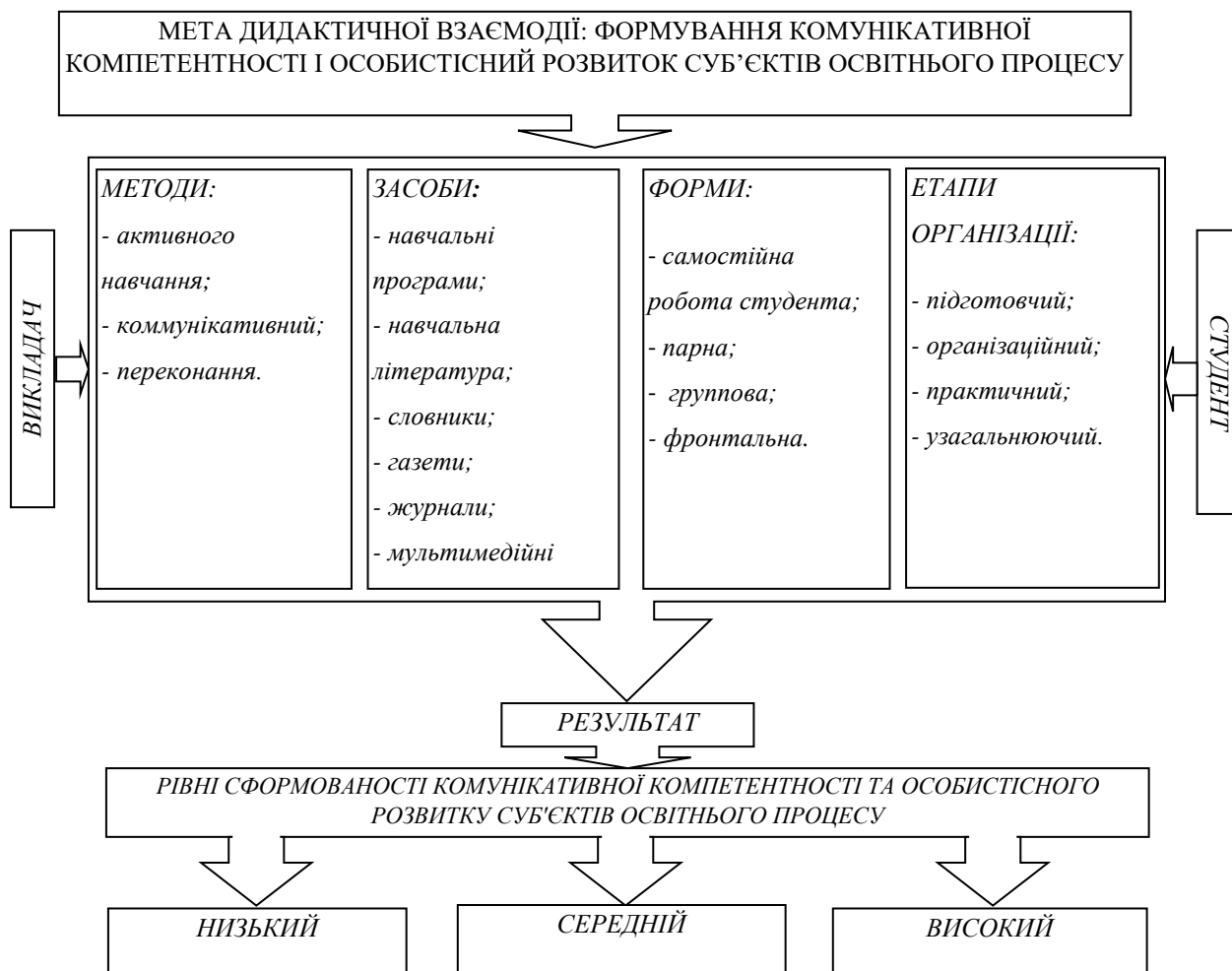
діяльності. Така взаємодія характеризується двостороннім суб'єктно-суб'єктним взаємозв'язком, високим рівнем активності як викладача, так і студентів, мотивацією суб'єктів навчального процесу, розмаїттям та багатогранністю їх взаємозв'язків і стосунків, що спрямовані на досягнення спільних цілей навчальної діяльності [6, с. 402]. Оскільки викладач використовує систему непримусових стимулів підтримки, залучення й організації процесу засвоєння студентами значень математичних понять і процесів професійної діяльності, а також визначення їх сенсу для себе, вирішення актуальних соціальних, навчальних і особистісних проблем, то цю взаємодію можна вважати конструктивною і продуктивною.

Продуктивна освітня взаємодія означає залучення студентів до процесу продуктивної діяльності, вирішення практичних, професійно спрямованих завдань протягом цілісного процесу навчання на підставі цілеспрямовано організованої взаємодії, співпраці усіх учасників; поступове становлення механізмів саморегуляції студентами пізнавальної діяльності і поведінки у процесі оволодіння когнітивними вміннями унаслідок розвитку міжособистісних взаємин під час навчальної взаємодії; оволодіння механізмами утворення сенсів і формування цілей, що підвищує продуктивність та посилює внутрішню мотивацію виконання діяльності [7, с. 48].

Дидактична взаємодія будується, охоплюючи сферу діалогічного спілкування, спільні обговорення ситуації і спрямована на вирішення проблем всіма його суб'єктами. Активність при цьому направлена на предмет спілкування, а не на особу одного з учасників. У процесі діалогу досягається розуміння на рівні встановлення єдиного смислового простору. Діалог – це взаємодія двох суб'єктів, які творчо створюють єдине ставлення до того чи того об'єкту дійсності, значимого для обох. Це ситуація двосторонньої дії, яка припускає активну роль усіх сторін, що беруть участь у спілкуванні. Співпраця і співтворчість у процесі діалогічного спілкування передбачають відмову від позиції, ніби твоя думка, чи підхід єдино правильні, і передбачають

встановлення іншого типу стосунків: обопільного пошуку, принципового, але доброзичливого спільного аналізу результатів.

Для організації дидактичної взаємодії викладача і студентів в умовах діалогу була розроблена відповідна технологія, яка включає методи і засоби навчання, форми і етапи організації взаємодії викладач-студент [8].

При організації взаємодії зі студентами викладач технічного університету повинен уміти відбирати найбільш продуктивні методи навчання, які відображають особливості взаємодії суб'єктів процесу навчання. До них належать методи активного навчання, комунікативний метод і метод переконання.

Методи активного навчання орієнтовані на сучасну побудову процесу навчання, відмову від шаблонної організації навчальних занять, активну взаємодію викладачів і студентів, інтенсифікацію пізнавальної діяльності. Вони передбачають не механічне запам'ятовування навчальної інформації, а її

осмислення і продумування, рух від монологу викладача до діалогу в навчанні, розкриттю свого внутрішнього «Я», розширенню проблемних бесід, обговорень, емоційної чуйності студентів. Методами активного навчання є ігри, у тому числі рольові і ділові, ігрове проектування, аналіз конкретних ситуацій, тематичні дискусії, створення проблемних ситуацій тощо.

Комунікативні методи займають провідне місце в навчанні. Слово викладача, підручники – давні атрибути навчального процесу. Проте в останні десятиліття відмічається необхідність змін такого підходу: слово викладача перетворюється з монологічного в діалогічне. Викладач університету повинен володіти методами бесіди, дискусії, постановки проблемних питань. Він рідко розповідає сам, частіше проводить жваву бесіду зі студентами, заохочуючи їх до висловлювань власної точки зору. Головною умовою виникнення діалогу, на наш погляд, є комунікативна інтенція, потреба у спілкуванні, а також проблемна ситуація, тобто для реального діалогу необхідні, щонайменше, дві передумови: певна загальна основа та певні відмінності у вирішенні тієї чи іншої проблеми між тими, хто веде її обговорення.

Метод переконання є засобом різнобічного впливу на свідомість, почуття та волю студента з метою розвитку мотивів та потреб діяльності. Засобами методу переконання можуть бути навчальна робота, бесіди (індивідуальні та колективні), різноманітні форми позааудиторної роботи.

Іншим компонентом організації продуктивної взаємодії є засоби навчання. Засоби навчання – це дидактичні компоненти, включаючи досвід суспільної практики та способи застосування наукової і технічної інформації, які використовуються викладачем для забезпечення покращення якості знань студентів та підвищення їх пізнавальної активності [9].

Засобами продуктивної взаємодії викладача та студентів можуть бути навчальні програми, навчальна та навчально-методична література, словники, довідники, проблемні, контрольні завдання, дидактичні матеріали, наочні засоби, журнали, газети, мультимедійні програми. Особливості використання засобів навчання визначаються об'єктивними та суб'єктивними факторами.

До перших належать форми, способи навчання, до других – індивідуальні особливості студентів. Перш за все, це особливості сприйняття інформації та особливості мислення.

Організація продуктивної взаємодії викладача та студентів можлива тільки при вправному використанні різноманітних форм організації такої взаємодії, щоб у кожному конкретному випадку викладач мав можливість обирати найбільш доцільну форму. Існують такі організаційні форми взаємодії: індивідуальна, парна, групова, фронтальна. Взаємодопомога, взаємовідповідальність, само- та взаємоконтроль – усі ці якості розвиваються у студентів при організації групової та парної форм пізнавальної діяльності на занятті, якщо викладач дотримується певного почуття міри та педагогічного такту.

Крім того, самостійна робота студентів теж розглядається як одна із форм організації педагогічної взаємодії, притаманну навчальному процесові в університеті. Самостійна робота для студентів повинна бути усвідомлена ними як вільна за вибором внутрішньо мотивована діяльність. Парна або групова самостійна робота посилює фактор мотивації та взаємної інтелектуальної активності, підвищує ефективність пізнавальної діяльності студентів внаслідок взаємного контролю. Участь партнера суттєво перелаштовує психологію студента, оскільки відбувається спільна самоперевірка з подальшою корекцією викладачем. Це забезпечує продуктивність роботи загалом [8].

Науковцями виділяються такі етапи організації дидактичної взаємодії: моделювання майбутнього процесу (підготовчий етап), організація безпосередньої взаємодії (організаційний етап), управління взаємодією в розвиваючому педагогічному процесі (практичний етап) та аналіз результатів здійсненої взаємодії (узагальнюючий етап).

Ученими також визначені рівні сформованості дидактичної взаємодії викладача та студентів в умовах діалогу, а саме:

- низький (функціонально-рольовий) рівень: в його спрямованості діяльнісний компонент має перевагу стосовно орієнтації на спілкування та саму особистість у рамках навчально-виховного процесу. Зміст такої взаємодії – прямий обмін між контактуючими сторонами. Ініціатор такої взаємодії – викладач. Викладач та студенти взаємодіють на репродуктивному рівні;

- середній – (орієнтований на спілкування) рівень: коло особистих інтересів викладача та студентів розширюється, спілкування набуває суб'єктивний характер з обох сторін. У студентів з'являється активність та елементи творчості у спільній з викладачем діяльності;

- високий – (особистісно-орієнтований) рівень: успішно реалізується загальна спрямованість на взаємодію викладача та студентів. Викладач проявляє свою індивідуальність, реалізує потребу та здатність бути особистістю, та, в свою чергу, формує таку потребу та здатність у студентів. Взаємодію такого рівня можна назвати продуктивною, оскільки саме така взаємодія сприяє посиленню установки на партнерство, визнання прав партнера на власну точку зору та її захист, на удосконалення вмінь чути та почути партнера, здатності до співчуття [9].

У процесі взаємодії викладача і студентів завжди необхідно враховувати чинник тонізуючого впливу позитивних емоцій на подальший рух вперед для досягнення нової мети. Адже створення позитивних емоцій, опора на них буде сприяти пошуку інформації, яка підтримує стан задоволення і, навпаки, негативні емоції викличуть дії, що спрямовані проти навчання, дії, що зменшують його продуктивність. Навіть невеличкий успіх у навчанні заохочує, породжує почуття впевненості в досягненні мети. Але відомо, що і негативні емоції іноді (у відповідних ситуаціях) можуть стати тонізуючими, викликати прагнення подолання перешкод у навчанні. Педагог покликаний бути регулятором духовного світу студента доти, поки він сам не оволодіє регулятивними навичками. Педагог насамперед має бути носієм позитивних емоцій, позитивного настрою, позитивних станів. Він повинен володіти не тільки засобами емоційного стимулювання, а й знаннями про негативні та

позитивні психічні стани, причини виникнення негативних, уміннями усунення їх та розвитку позитивних емоційних станів.

Існує залежність між характером емоцій, що переживають студенти в процесі навчання, та їх змістовною стороною. У більшості студентів переважають негативні емоції. При цьому важливою причиною емоційної напруженості в студентських групах і в педагогічній практиці в цілому студенти вважають відсутність творчої атмосфери, демократичних відносин у процесі навчання. Ігнорування викладачами таких моментів, як організація взаємовідносин зі студентами, заснованих на довірі, співтворчості, співпраці, надання тим, хто навчається, можливості висловлювати свою точку зору, мати право на помилку, залучення до колективної пізнавальної діяльності стає джерелом створення несприятливого емоційного клімату в процесі навчання і гальмує набуття студентами необхідного емоційного досвіду. Такі недоліки в діяльності викладачів, як стримування своїх почуттів, неухважність до емоційного стану студентів, невміння багатьох з них керувати своїми емоціями, що свідчить про недооцінку викладачами емоційного фактора в навчальній роботі, призводять до підвищення емоційної напруги в студентських групах, перешкоджають налагодженню емоційного контакту зі студентами, встановленню дружніх, довірливих стосунків, заснованих на взаємній повазі. Усе це негативно відбивається на мікрокліматі й результативності процесу навчання в цілому [10].

Аналіз наукових досліджень дозволяє виділити головні параметри суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента у навчально-виховному процесі [6, с. 399-400, 403]:

- активність суб'єктів у єдності усіх рівнів її організації: фізична, психічна (перцептивна, інтелектуальна, афективна), поведінкова (вербальна й невербальна);
- наявність головних характеристик, що визначають взаємозв'язок суб'єктів (системність, цілеспрямованість, усвідомленість);

- взаємозалежність впливів і очікуваних реакцій суб'єктів, що виявляється у конкретних діях, поведінці;
- наявність психологічного контакту на підставі дії механізмів – інтелектуальна, емоційна, поведінкова погодженість;
- ставлення суб'єктів і мотиваційна готовність до процесу взаємодії;
- вплив спрямованості взаємодії на процес і результат навчального процесу, характер міжособистісних стосунків суб'єктів.

Вищезазначені параметри суб'єкт-суб'єктної взаємодії найповніше реалізуються у співробітництві як формі спільної, спрямованої на досягнення загального результату діяльності та спілкування, як сумісній навчальній діяльності викладача і студентів, які утворюють єдину команду, об'єднані спільною метою та рівними правами в управлінні й організації своєї діяльності, проявляють повагу, взаєморозуміння, довіру, відкритість один до одного, що є підґрунтям їх позитивних взаємовідносин [6, с. 406-407].

Співпраця у навчальному процесі охоплює різні ланки взаємодій: викладач – студент – студенти; студент – студент; взаємодія студентів у цілому колективі; викладач – викладацький колектив. Взаємодія викладач – студенти визначальна у навчальному процесі, оскільки від неї залежить загальна психологічна атмосфера та ділові, міжособистісні взаємини студентів. Взаємодія викладача і студентів, як і будь-яка ланка співпраці, охоплює різні варіанти, форми взаємозв'язків, розподіл ролей, функцій, інтегрування і структурування спільних дій. Кожна форма суб'єкт-суб'єктної взаємодії визначається певним рівнем співвідношення педагогічного керівництва викладача й активності студентів, ступенем втручання педагога у навчальний процес і зростання самостійності студентів, їх інтегральної активності, особливостями інтегрування їх дій. Вибір форми взаємодії зумовлений педагогічною ситуацією, конкретною освітньою метою, навчальним змістом, рівнем мотиваційної і навчальної готовності студентів до процесу.

Умовно можна визначити три типи навчальної взаємодії викладача і студентів за ступенем педагогічного втручання і зростання самостійності студентів [2, с. 8-12]:

1. Організація процесу навчання як подання студентам наукової інформації у закінченій формі та організація процесу осмисленого оволодіння науковими поняттями, теоріями як системою різних взаємозв'язків, що визначають суть цих понять;

2. Організація оволодіння науковими знаннями, вміннями за схемою цілеспрямованого поетапного керівництва процесом набуття досвіду, зростання самостійності, творчості студентів;

3. Зниження ступеня втручання педагога у навчально-пізнавальну діяльність студентів, виконання функцій супроводження студентів у процесі пізнання для надання змоги особистості вибирати самостійний шлях міркування, організації процесу набуття власних знань, умінь, пошуку істини.

Перший тип взаємодії доцільно застосовувати у ситуаціях, коли студентам потрібно оволодіти науковими поняттями, теоріями, без розуміння яких вони не зможуть оволодіти професійними знаннями, вміннями і навичками. Завданням викладача є організація наукової інформації у відносно закінченій формі, спрямування студентів на осмислення сутності об'єктивних явищ, процесів, внутрішніх взаємозв'язків, що розкривають їх логіку. Відмінність цього типу взаємодії від репродуктивного навчання полягає у тому, що викладач не лише організаційно структурує наукову інформацію, але й керує процесом осмисленого вербального пізнання студентами реальних явищ, конструювання ними власного розуміння. Головним для викладача є забезпечення студентам доступності у вивченні наукових понять шляхом спрямування їх до поєднання нового матеріалу з уже відомими їм явищами, наявними знаннями, досвідом. За цим підходом викладач логічно організовує інформацію у смислові блоки; шляхом вербальної взаємодії спрямовує їх до визначення внутрішніх взаємозв'язків у кожному блоці, зв'язків між смисловими частинами, виокремлення головних ознак, ідей, а також

другорядних для розуміння сутності явища; організовує роботи у парах, малих групах. Взаємодія викладача і студента такого типу виявляється в модульному навчанні, поширеному у вітчизняній вищій школі.

Другий тип взаємодії застосовують у ситуаціях, що спонукають викладача до цілеспрямованого керівництва, вияву допомоги і підтримки студентів у вирішенні складних проблем, набутті знань, умінь, навичок, оскільки без співпраці з педагогом вони неспроможні виконати ці завдання. У цьому разі викладач організовує процес набуття студентами пізнавального, практичного досвіду, поступово усуваючи власну допомогу й надаючи їм більшої самостійності відповідно до розвитку в них умінь саморегуляції поведінки.

Організація процесу навчання, у якому студенти шляхом взаємодії з викладачем набувають уміння виконувати складні завдання та конструюють відповідні знання, умовно можна поділити на: залучення студентів до продуктивної діяльності, визначення з ними концептуальної моделі, когнітивної стратегії виконання дій, організація первинних спроб виконання процедур; виконання студентами різноманітних завдань з використанням опорних моделей, стратегій за цілеспрямованою підтримкою викладача, набуття умінь саморегуляції діяльності; самостійна організація, саморегулювання діяльності без підтримки викладача, індивідуальне формулювання теоретичних положень, ідей щодо її виконання. Зазначений тип дидактичної взаємодії, варіанти якої різноманітні, сприяє розвитку суб'єктних властивостей студента у навчальному процесі. Вона передбачає спрямування студента до постійного усвідомлення власного пізнавального процесу на кожному етапі шляхом вербалізації власних дій та рефлексії набутих знань, умінь.

Третій тип організації дидактичної взаємодії визначається певною нейтральністю викладача щодо втручання у процес мислення студентів, прийняття рішень, змісту особистісних суджень. У цьому випадку педагог зосереджує увагу на організації процесу, в якому студенти визначають мету й

досягають її. Для нього важливо не підготувати зміст наукової інформації, навчальні матеріали, а продумати структуру процесу, який би забезпечував позицію студентів як суб'єктів пізнавальної діяльності. Викладач дбає за визначення потреб, інтересів студентів, рівня розуміння ними наукових понять, ідей, готовності до обговорення проблем; визначення зі студентами норм, правил організації міжособистісної взаємодії, навчально-пізнавальної, практичної діяльності; вільний вибір студентами проблем, напряду їх обговорення, а також дотримання цього напряду, щоб не відійти від проблеми; вияв студентами власного міркування, особистісних суджень, що відповідають їх віруванням, цінностям, уточнення і конкретизацію понять, термінів, пошук доказів і аргументів; систематичну організацію зворотного зв'язку, що дає змогу студентам осмислювати власне розуміння наукової інформації, оцінювати власні успіхи й регулювати поведінку, діяльність, а викладачеві – усвідомлювати ставлення студентів до пізнавальної діяльності, аналізувати особливості їх мислення і розуміння, рівень навчальних досягнень та вносити в організацію процесу певні модифікації.

Висновки. Взаємодія викладача та студентів у вищому навчальному закладі є двостороннім суб'єкт-суб'єктним взаємозв'язком, взаємодією, яка характеризується високою активністю як викладача, так і студентів. Головна функція викладача полягає у забезпеченні таких умов, при яких студенти стають керівниками власного процесу пізнання, вироблення особистісних знань, умінь і навичок.

Організація різних типів взаємодії викладача і студентів зумовлена конкретними навчальними ситуаціями, освітніми цілями та рівнем готовності студентів до певного типу навчання в інтересах розвитку їх пізнавальної діяльності, фахової підготовки в цілому.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вищу освіту» // Урядовий кур'єр. – 2014. – 13 серпня.

2. Равчина Т. Теоретичні засади організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента у навчальному процесі / Т. Равчина // Вісник львівського ун-ту. Серія педагогічна. Львів, 2008. – Вип. 24.
3. Бабанський Ю.К. Педагогіка / Ю.К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1988. – 478 с.
4. Структура та особливості навчального процесу у вищій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/15540128/pedagogika/struktura_osoblivosti_navchalnogo_protseesu_vischiy_shkoli.
5. Петрук В.А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін. Монографія / В.А. Петрук. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 292 с.
6. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учеб. пособие / И.А. Зимняя. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 480 с.
7. Корнеева Е.Н. Суб'єктна регуляція образовательного взаимодействия: Монографія / Е.Н. Корнеева. – Ярославль, 2007.
8. Психолого-педагогічні проблеми спілкування викладача та студента. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uchil.net/?cm=153300>.
9. Жукова О.С. Передумови організації продуктивного спілкування в режимі викладач-студент / О.С. Жукова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/30_Niek_2009/Pedagogica/53640.doc.htm.
10. Козич І.В. Дидактична емоційна взаємодія викладача та студента в процесі навчання як педагогічна проблема / І.В. Козич // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. – №2(18), 2012. – С. 93.